

Latinska namn och deras uttal

Kopia från TrädgårdsAmatören 1981:1 (författare: *Bengt Lövkvist*)

Is this a box-elder or a box tree?

Naturligtvis skall vi använda latinska namn på våra växter. Var och en som läst anglosaxisk trädgårdslitteratur har väl retat sig på att man ofta flirtar med den breda publiken (Jag undrar om man inte underskattar den) och använder inhemska namn. Downy Japanese maple, smooth Japanese maple, big-leaf maple, ashleaved maple, striped maple stod det i en bok jag köpte häromdan. Ash-leaved maple kallades också för boxelder för att dess blad liknade vanlig elder, men man fick se upp så man inte förväxlade namnet med box tree. Författaren avsåg *Acer negundo*. Boken heter "The Tree Key" av H. L. Edlin. Det är en liten, behändig bok, som lätt går ned i fickan, utmärkt illustrerad. Står man ut med att bilderna endast har engelska namn och är beredd att leta fram och tillbaka i texten kan den vara värd att ha. Nå ja. Liksom Piraten bättrar sig författaren på slutet. Den serie färgbilder av trädstammar som avslutar boken är försedda med latinska namn.

Titta en gulsymre!

Välkända växter bör naturligtvis behålla sina gamla, invanda namn i dagligt tal. En person som utropade: "Vilken magnifik doft denna *Rosa* har!" skulle onekligen väcka ett visst uppseende, men tänker han skriva om t.ex. blåsippan i vår tidning bör han nog behålla latinet, för annars rör han ihop det för broderfolken, som sägs läsa TA. Blåsippa heter blåveis på norska och blå anemone på danska. Hur många svenskar vet vad en gulsymre är eller en opret kobjaelde. Nog talar mycket för latinska namn.

Vill fröken följa med hem se på mina etsningar, alprosor och gullbuskar?

Å andra sidan bör man inte anstränga sig att hitta svenska namn åt växter, vars latinska namn införlivats med det levande språket. Klematis, rododendron, forsythia, cyklamen, trillium, klivia, kobéa och varför inte nomokaris låter onekligen en smula löjliga om de översätts till sina föreslagna svenska namn: sippranka, alpros, gullbuske, alpviol, treblad, mönjelilja, klockranka och ängslilja. Jag har aldrig hört en trädgårdsamatör tala om ängsliljor och det lär väl aldrig bli var mans blomma. Men ändå. Ängslilja. Ska vi stava *Nomocharis* så länge.

Honni soit qui mal y pense

Låt mig understryka. Ingen bör skämmas om han eller hon uttalar latinska namn fel. Det gör nämligen alla. Huvudsaken är att man förstår varandra. De lärde män som kommer och berättar intressanta saker för oss på mötena har ibland ett märkligt uttal, men alla begriper vad de menar. Om icke, beror det inte på uttalet. Personligen lägger jag mig inte i andras uttal, jag strävar efter att vara så korrekt som möjligt för min egen skull. Det är ju lika lätt att lära sig det rätta som det felaktiga uttalet. Om jag säger fel, vilket händer inte så sällan, är jag tacksam om någon rättar mig. (När jag läser dessa rader slår det mig vilken förträfflig person jag måste vara.)

Önémoni sa engelsmannen om blåsippan

Enligt de internationella, botaniska uttalsreglerna skall alla ord behandlas som om de var latin. Det är viktigt att alla folk gör lika så att de förstår varandra. Det är ju liksom meningen. Men det finns en tendens att anpassa uttalet efter det egna språket. Vi svenskar säger Tulipa med u-ljud som i fura, när det rättligen borde heta Tolipa eftersom latinet inte känner något u-ljud. Tyskarna säger åjpatorium om Eupatorium i stället för evpatorium. Värst är anglosaxarna och de är ju så många att de i regel struntar i den övriga världen.

Problemet är gammalt, På den tiden latin talades av lärda över hela västvärlden hade man samma besvär.

I en artikel i Dictionary of Gardening progagerar W.T. Stearn, som har skrivit en omfattande bok om botaniskt latin, för ett närmande till vad han kallar det kontinentala uttalet. Han uppmanar sina landsmän att lära sig Reformed Academic Pronunciation vid sidan om sitt vanliga uttal. Man undrar hur många engelsmän som orkar hålla reda på två uttalssystem.

Det är inte svårare än så här

Ett latinskt ord, som uttalas efter reglerna, låter bättre och riktigare. Tag släktet *Chamaecyparis*. Uttalet schama-e-syparis är inte ovanligt, men nog ligger det korrekta, kamesyparis, bättre i munnen. Och det är

inte så svårt. För oss vanliga amatörer räcker det gott med några enkla regler, som jag strax skall redogöra för. För dem som vill fördjupa sig i ämnet hänvisas till litteraturförteckningen.

Latinsk uttals-lathund

Vokalerna (a, e, i, o, u, y)

O som svenskt å. Ex Onosma (ånåssma). A-ljudet som i gosse. Undantag: En del vanliga ord som också förekommer i försvenskad form. Ex. flora, adonis, som uttalas som i svenska bo.

U som svenskt u enligt praxis. (Borde uttalas som tyskt u. Latinet saknar vårt u-ljud). Ibland är u konsonant med uttalet v. Se nedan!

Övriga vokaler uttalas som i svenskan.

Diftongerna (ae, oe, au, eu, ci, ai, oi, ou)

Om två vokaler smälter ihop till ett ljud kallas de för en diftong.

Ae som svenskt öppet e (ä). Ex. Aesculus (Eskulus), Liliaceae (Liliåse).

Oe som svenskt e. Ex. Oenothera (Enotera), foetidus (fétidus).

Au som i kattens mjau. Ex. auratum. Undantag: Ej diftong i ordsluten -aus och -aum (a + u).

Eu som ev. Ex. Euonymus (evónymus) Undantag: i ordsluten -eus och -eum (e + u). E-et är ibland betonat och ibland obetonat. Ex róseus och gigantéus.

Ei som ej i grekiska ord. Ex. Cheiranthus (Tjejrantus),

som e + i i latinska ord. Ex. cuneifórmis, fortunei.

Ai, oi, ou (aj, åj, u) förekommer i grekiska ord. Ex. dioicus (diåjkus). De har emellertid vanligen latiniserats i det botaniska latinets och uttalas inte som diftonger utan som a+i, o+i och o+u. Ex. aizoon (a-iså'-ån), ord som slutar på -oides och -oideus (o-i'des, o-i'deus), -chrous (krå-us).

Konsonanterna (b,c,d,f,g,h,j,k,l,m,n,p,q,r,s,t,v,(u),x,z,)

Som i vårt eget alfabet, som ju är det latinska.

C som k framför hård vokal (a, o, u). Cotoneaster (Kåtåneaster), framför konsonant. Clematis (Klematis),

som s framför mjuk vokal (e,i,y samt diftongerna ae och oe). Dracaéna (draséna). Cýclamen (sýklamen), Coélia (Sélie).

Cc som x (ks) framför mjuk vokal. Vaccinium (Vaxinium),

som ck framför hård vokal. Bácca (backa) = bär.

Ch som k framför hård vokal. Chamaecýparis (kamesýparis), framför konsonant, Chrysógonum (Krysågånum), fram mjuk vokal inuti ord. Colchicum (kålkikum),

som tj framför mjuk vokal i början av ord eller sammansättningsled. Chiastophýllum (tjiastå-fyllum).

G som g framför hård vokal och framför konsonant. Gágea, Gladíolus. Samt framför mjuk vokal inuti ord. Argénteum (jämför uttalet av Ch),

som j i början av ord framför mjuk vokal eller sammansättningsled. Gentiána (Jentsiana). Märk sammansättningsledet -ger uttalas alltid som g. búlbiger = lökbärande,

som ng framför n inuti ord: magnus.

Ph som f. Physostégia (fysåstégia). (Även i svenska ord. Dock icke i t.ex. sophög och aphona).

Q i sammanställningen qu uttalas kv. Aquilégia (Akvilegia).

Sc som sk framför hård vokal. Hibíscus (hibiskus), framför konsonant. Scrophularia (Skråfularia),

som sche-ljud framför mjuk vokal. Scilla (Schilla), canéscens (kanéschens). Undantag: i början av en del grekiska låneord. scéletum (skeletum).

Sch förekommer bara i ursprungligen grekiska ord och uttalas som sk framför hård vokal.

Escharoides (eskaroides) = skorvlik,

som sche-ljud framför mjuk vokal. Schisandra (Schisandra). Uttalet schitsofren är att föredraga framför skitsofren.

Th som t. Chrysánthemum (krysantemum).

Ti som tsi framför vokal. Impátiens (Impatiens),

som t om s eller x går före Fastigiatus,

som t i grekiska ord. Cynodontis (synodontis).

U som v framför vokal efter q. Aquaticus (akvatikus), efter ng. Lingua (lingva), efter s i början av ord. Suavéolens (svaveolens), Suécia (svesia)

BETONING

Och vet, att även du skall skörda vad rätt du tänkt, fast det var fel

Det här med betoningen är svårt. Var den skall ligga beror på stavelsernas uttalslängd, och hur det ligger till med den saken är inte gott att veta - eller rättare, måste man veta. Visserligen har man alltid 50% chans att träffa prick, men det enda säkra är att slå upp i någon bok. Det finns vissa regler, men undantagen är så många, att jag föredrar att endast referera de allra enklaste. De som vill fördjupa sina kunskaper får gå till t.ex. Wikéns Latin för botanister och zoologer. Men jag upprepar: Slå upp! Att detta är tillrådligt kanske framgår av den lista över ofta felbetonade ord som kommer så småningom.

I tvåstaviga ord ligger alltid betoningen på första stavelsen. Cáltha. I tre- eller flerstaviga ord ligger betoningen antingen på näst sista stavelsen, som kallas paenultima, eller på den tredje stavelsen från slutet, antepaenultima. Verátrum. Agératum. Är paenultima lång får den betoningen. Edúlis, Urtíca. Är paenultima kort får antepaenultima betoningen. Cýclamen, Pýrethrum.

Lätt regel

Paenultima är lång och alltså betonad om den innehåller en diftong. Phytéuma (fytévma).

Något krångligare regel med en del undantag, men ni skulle se dom jag utelämnat

Paenultima är lång och alltså betonad om dess vokal följs av två eller tre konsonanter. Potentílla. Märk! x och z räknas som dubbelkonsonanter men f-, k-, p- och t-ljud följda av l eller r räknas inte som två konsonantljud.

Lätt regel som förutsätter ett flitigt handarbete

Paenultima är lång och alltså betonad om vokalen är lång. Myríca. Som sagt, endast erfarenheten eller litteraturen kan ge besked på den punkten.

Du skall många andra gudar hava jämte Dictionary of Gardening

Olyckligtvis förekommer motsägande uppgifter även i de större verken. Detta kan bero på att författarna har olika åsikter, men också på okunnighet eller att det insmugit sig tryckfel. Om direkta felaktigheter uppträder i böcker som läses över hela världen är det ledsamt och eländet sprids som ringarna på vattnet. Här ett exempel.

Den genomsnittlige trädgårdsägaren kommer förr eller senare i kontakt med släktet *Saxifraga*. (Vårt svenska namn stenbräcka är en direkt översättning). Chansen att han eller hon är bekant med Runo Löwenmos populära bok *Trädgårdens blommor i färg* är stor. Han finner i den det felaktiga uttalet *Saxifrága*. Boken är innehållsrik, rikt illustrerad och lättläst. De flesta svenska bibliotek har den. De svenska skolorna använder den för den är utmärkt ur pedagogisk synvinkel. Man hör ofta det oriktiga uttalet. Bokens förord visar att man gått efter *Dictionary of Gardening*, där detta tryckfel, för man får väl anta att det rör sig om ett sådant, insmugit sig. Se där ringarna på vattnet.

LATINISERING AV PERSONNAMN (efter Wikén)

Personnamn som slutar på -a bibehålles oförändrade. I genitiv -ae.

Personnamn på annan vokal än -a och på -er får ändelsen -us i maskulinum och -a i femininum. Betoningen ligger på paenultima. Undantag: När namnet slutar på stumt -e får antepaenultima betoning: Fortune blir fortúneus och i genitiv fortúnei. Ord på -ander blir ibland oförändrade: Hylander. I genitiv hylandri.

Jeffery jeffreýus i genitiv Jeffreyí. Ex. Pinus jeffreýi

Hooker hookérus i genitiv hookéri. Ex. Silene hookéri

Personnamn på annat konsonantslut än -er får ändelsen -ius i maskulinum och -ia i femininum. Betoningen på antepaenultima.

Wilson wilsónius i genitiv wilsónii. Ex. Liliium wilsónii

Willmott willmóttia i genitiv willmóttiae. Ex. Liliium willmóttiae

Fan tro't sa Rellingen

Uttalet hookéri, sprengéri o.s.v. har jag bara träffat på hos Wikén. De ursprungliga namnen har ju betoningen Hoóker och Sprénger och då skall de latinska orden ansluta sig till denna betoning så att man lättare känner igen dem, resonerar t.ex. Stearn. Men vi behärskar ju bara en bråkdel av de språk som kan vara aktuella. I de tre uppslagsböcker jag har framför mig, Zander, *Dictionary of Gardening* och J. Jenssens *Ordbog for gartnere och botanikere* hittar jag vidare orden Gúnnerna och Lavátera. Eftersom de hugfäster minnet av en norsk biskop J.E. Gunnerus och de schweiziska bröderna Lavater, båda namnen med betoning på e-na, bör

de rimligtvis uttalas Gunnéra och Lavatéra. Om vi nu har en internationell regel, som säger att nya ord skall behandlas som latinska ord, bör vi rätta oss efter den och följa Wikén. Ovanstående regler är ju föredömligt enkla. Dessutom. Personnamn skall uttalas som de stavas och inte som de uttalas på originalspråket. Lewisia tweedyi skall inte heta Loísia toidi utan Levisia tvédi. Artnamnet skall numera alltid skrivas med liten bokstav.